

Val II, Issue:VIII, Sept 2012

ISSN : 2230-7850

Indian Streams Research Journal

**Monthly Multidisciplinary
Research Journal**

Executive Editor
Ashok Yakkaldevi

Editor-in-Chief
H.N. Jagtap

Welcome to ISRJ

RNI MAHMUL/2011/38595

ISSN No.2230-7850

Indian Streams Research Journal is a multidisciplinary research journal, published monthly in English, Hindi & Marathi Language. All research papers submitted to the journal will be double - blind peer reviewed referred by members of the editorial Board readers will include investigator in universities, research institutes government and industry with research interest in the general subjects.

International Advisory Board

Flávio de São Pedro Filho Federal University of Rondonia, Brazil	Mohammad Hailat Dept. of Mathematical Sciences, University of South Carolina Aiken, Aiken SC 29801	Hasan Baktir English Language and Literature Department, Kayseri
Kamani Perera Regional Centre For Strategic Studies, Sri Lanka	Abdullah Sabbagh Engineering Studies, Sydney	Ghayoor Abbas Chotana Department of Chemistry, Lahore University of Management Sciences [PK]
Janaki Sinnasamy Librarian, University of Malaya [Malaysia]	Catalina Neculai University of Coventry, UK	Anna Maria Constantinovici AL. I. Cuza University, Romania
Romona Mihaila Spiru Haret University, Romania	Ecaterina Patrascu Spiru Haret University, Bucharest	Horia Patrascu Spiru Haret University, Bucharest, Romania
Delia Serbescu Spiru Haret University, Bucharest, Romania	Loredana Bosca Spiru Haret University, Romania	Ilie Pinteau, Spiru Haret University, Romania
Anurag Misra DBS College, Kanpur	Fabricio Moraes de Almeida Federal University of Rondonia, Brazil	Xiaohua Yang PhD, USA Nawab Ali Khan College of Business Administration
Titus Pop	George - Calin SERITAN Postdoctoral Researcher	

Editorial Board

Pratap Vyamktrao Naikwade ASP College Devrukh,Ratnagiri,MS India	Iresh Swami Ex - VC. Solapur University, Solapur	Rajendra Shendge Director, B.C.U.D. Solapur University, Solapur
R. R. Patil Head Geology Department Solapur University, Solapur	N.S. Dhaygude Ex. Prin. Dayanand College, Solapur	R. R. Yaliker Director Managment Institute, Solapur
Rama Bhosale Prin. and Jt. Director Higher Education, Panvel	Narendra Kadu Jt. Director Higher Education, Pune	Umesh Rajderkar Head Humanities & Social Science YCMOU, Nashik
Salve R. N. Department of Sociology, Shivaji University, Kolhapur	K. M. Bhandarkar Praful Patel College of Education, Gondia	S. R. Pandya Head Education Dept. Mumbai University, Mumbai
Govind P. Shinde Bharati Vidyapeeth School of Distance Education Center, Navi Mumbai	Sonal Singh Vikram University, Ujjain	Alka Darshan Shrivastava Shaskiya Snatkottar Mahavidyalaya, Dhar
Chakane Sanjay Dnyaneshwar Arts, Science & Commerce College, Indapur, Pune	G. P. Patankar S. D. M. Degree College, Honavar, Karnataka	Rahul Shriram Sudke Devi Ahilya Vishwavidyalaya, Indore
Awadhesh Kumar Shirotriya Secretary, Play India Play (Trust),Meerut	Maj. S. Bakhtiar Choudhary Director,Hyderabad AP India.	S.KANNAN Ph.D , Annamalai University,TN
	S.Parvathi Devi Ph.D.-University of Allahabad	Satish Kumar Kalhotra

**Address:-Ashok Yakkaldevi 258/34, Raviwar Peth, Solapur - 413 005 Maharashtra, India
Cell : 9595 359 435, Ph No: 02172372010 Email: ayisrj@yahoo.in Website: www.isrj.net**

एम.एड. च्या विद्यार्थ्यांना संशोधन आराखडा तयार करताना येणा-या
अडचणींचा शोध घेऊन त्यावरील उपाययोजनांची परिणामकारकता

मनिषा इंदानी

शिक्षणशास्त्र विभाग उत्तर महाराष्ट्र विद्यापीठ जळगाव

प्रस्तावना :

एम.एड. या पदव्युत्तर वर्गाच्या विद्यार्थ्यांना एक लघु संशोधन एका शैक्षणिक वर्षात पूर्ण करणे अनिवार्य आहे. यासाठी त्यांना एक पूर्ण विषय संशोधनावर आहे. हा विषय अभ्यासतांना संशोधन म्हणजे काय शैक्षणिक संशोधन म्हणजे काय ? संशोधनाचे प्रकार संशोधनाच्या पार्यया हा सैध्दांतिक भाग त्यांनी अभ्यासला. त्यावरोवरच संशोधन आराखडा म्हणजे काय ऋ त्याची गरज पार्यया हा भाग देखील अभ्यासला. हा विषय शिकवतांना मला असे जाणवले की विद्यार्थ्यांच्या संशोधनाच्या संकल्पना स्पष्ट असल्या तरी ही स्वतःच्या संशोधनासाठी आराखडा लेखन करताना त्यांना अडचणी येत होत्या. संशोधन आराखडा लेखन उत्तमरीतीने करणे आवश्यक असते. जसे घर बांधतांना घराच्या नकाश्यातच चूका राहिल्या तर घराचे बांधकाम व्यवस्थित होणार नाही. त्याचप्रमाणे संशोधन आराखडा चांगल्यारीतीने तयार केलेला असेल तर संशोधन करण्यासाठी योग्य दिशा प्राप्त होते व संशोधन चांगले होण्यासाठी पाया तयार होतो. एम.एड. च्या विद्यार्थ्यांना आराखडा लेखन करताना येणा-या अडचणी ओळखून हाच विषय कृती संशोधन घ्यावयाचे ठरवले. या कृती संशोधनातून एम.एड. च्या विद्यार्थ्यांना उत्कृष्टरीतीने कृती संशोधन तयार यावे हाच मुख्य हेतू आहे.

1.1 संशोधनाचे महत्त्व :

मानवी जीवनातील कोणतेही काम पूर्ण करण्यासाठी प्रथम त्या कामाचा आराखडा तयार करावा लागतो. आपण तयार केलेल्या आराखड्यामुळे आपणाला जे काम पूर्णत्वास न्यावयाचे आहे त्या कामात सुसूत्रता व व्यवस्थितपणा व व्यवस्थितपणा येतो. एखादे घर बांधावयाचे असल्यास अभियंता उपलब्ध जागेचा विचार करून नकाशा तयार करत असतो. त्याचरीतीने संशोधन पूर्ण करण्यासाठी योजना आखावी लागते. संशोधन ही समस्या निराकरण्याची सुव्यवस्थित प्रक्रिया आहे. यात संशोधन समस्येच्या मांडणीपासून सामन्यीकृत निष्कर्ष काढण्यापर्यंत व त्यांचे प्रकाशन करण्यापर्यंतच्या सर्वच अभिक्रिया या नियमवध्द असतात. यासाठीच संशोधन करण्याआधी संशोधन आराखडा तयार करावा लागतो. संशोधन आराखडा तयार न करता संशोधन करणे म्हणजे अंधारा रात्री लाईट लॅम्प विना जहाज चालवणे होय. संशोधन आराखडा उत्तमरीतीने तयार केलेला असेल तर संशोधकाच्या वेळेचा शक्तीचा पैसाचा सदुपयोग होतो. संशोधन आराखड्याकडे मुळे संशोधन कार्य दोपरहित मुलम होण्यास मदत होते. संशोधन आराखडा तयार केल्यामुळे संशोधकाला आपल्या विषयाची पूर्ण जाणीव होते. विषयाचे आकलन होते. पूर्वी झालेल्या संबंधित संशोधनाचा आढावा घेतल्याने चुकांची पुनरावृत्ती टाळता येते.

संशोधन आराखडा तयार केल्यामुळे संशोधन करताना येणा-या संभाव्य अडचणींचा विचार करता येतो. पर्यायी व्यवस्था करता येते माहिती मिळविण्यासाठी कोणत्या साधनांचा वापर करावा लागेल ? ते प्रमाणित असे किंवा स्वतः तयार करावे लागेल याची जाणीव संशोधकाला होते. संशोधन आराखडा लेखनामुळे संशोधनात व्यवस्थितपणा येतो. वेळेचे नियोजन करणे सोपे जाते. संशोधन आराखड्यामुळे संशोधकाला संभाव्य खर्चाचा अंदाज येतो. त्याचप्रमाणे आपले संशोधन वेळेत पूर्ण होण्यासाठी कोणत्या वेगाने व कोणत्या पध्दतीने कार्य करावे लागेल याचा अंदाज येतो.

एम.एड. च्या विद्यार्थ्यांना लघु संशोधन करताना सादर करावयाच्या संशोधन आराखडा तयार करताना अनेक अडचणी येत होत्या. त्या अडचणी दूर करून चांगल्या प्रकारचा संशोधन आराखडा लेखन त्यांच्याकडून व्हावे हा हेतू लक्षात ठेवून हे कृती संशोधन हाती घेतले होते.

Please cite this Article as : मनिषा इंदानी , एम.एड. च्या विद्यार्थ्यांना संशोधन आराखडा तयार करताना येणा-या अडचणींचा शोध घेऊन त्यावरील उपाययोजनांची परिणामकारकता : एक समाजशास्त्रीय अध्ययन : Indian Streams Research Journal (Sept. ; 2012)

1.2 संशोधनाची गरज :

संशोधन आराखडा लेखन करणे हे एक शास्त्र आहे त्याचप्रमाणे एक कला आहे . संशोधन आराखडा लेखनाच्या पार्यया समजावून घेतल्यानंतरही प्रत्यक्ष आपल्या समस्येसंदर्भात आराखडा लेखन करतांना विद्यार्थ्यांना अनेक अडचणी येतात .

विद्यार्थ्यांला आपल्या समस्येनुसार प्रस्तावना कधी लिहावी कोणत्या गोष्टीचा त्यात समावेश केला पाहिजे हे समजतच नाही . त्याचप्रमाणे गरज व महत्व कसे लिहावे त्यात काय फरक असतो हे ही स्पष्ट झालेले नसते . गरज व महत्व लिहीले पर फारच त्रोटक स्वरूपाचे लिहीतात . संशोधनाची गरज व महत्व कसे लिहावे हे समजवून घेण्यासाठी हे कृती संशोधन विद्यार्थ्यांसाठी उपयोगी ठरेल .

आपल्या संशोधनानुसार उद्दिष्टे कोणती लिहावी कोणत्या पध्दतीने लिहीली पाहिजे याचे भान न ठेवता विद्यार्थी उद्दिष्टे लिहीतात . परिकल्पना व उद्दिष्टे यात ताळमेळ असला पाहिजे . परिकल्पनेचे परीक्षण करता आले पाहिजे या सर्व गोष्टी समजवून घेण्यासाठी या कृती संशोधनाची गरज आहे .

संशोधनाची व्याप्ती व मर्यादा लिहीतांना विद्यार्थी गोंधळतात . व्याप्ती व मर्यादा यात फरक करता येत नाही . त्याचप्रमाणे नमुना व जनसंख्या यात ही गोंधळ करतात . या संकल्पना समजवून घेण्यासाठी या कृती संशोधनाची गरज आहे .

पूर्वी झालेल्या संशोधनाचा आढावा कसा लिहावा ऋ कोणत्या वार्वीवर विशेष लक्ष दिले पाहिजे हे जाणून घेण्यासाठी या कृती संशोधनाची गरज आहे . संशोधन आराखड्यातील प्रत्येक पायरीचे महत्व जाणून घेण्यासाठी व त्याच्या लिखाण्याची शैली जाणून घेण्यासाठी या कृती संशोधनाची गरज आहे . यापूर्वी या विषयावर एक ही संशोधन झालेले नाही . म्हणून या विषयावर संशोधन घेणे अत्यंत महत्त्वाचे आहे .

1.3 उद्दिष्टे :

प्रस्तुत कृती संशोधनासाठी पुढील उद्दिष्टे ठरविलेली होती .

1. संशोधन आराखडा लेखन करतांना विद्यार्थ्यांना कठीण वाटणाऱ्या संकल्पनेचा शोध घेणे .
2. कठीण संकल्पना समजावून देण्यासाठी उपाययोजना करणे .
3. योजलेल्या उपायांची परिणामकारकता अभ्यासणे .

1.4 परीकल्पना :

कृती संशोधनासाठी संशोधकाने पुढील संभावे उत्तरे निश्चित केलेली होती .

1. संशोधन आराखडा लेखनातील कठीण संकल्पना समजावून घेण्यासाठी सहयोगी अध्ययन घडवून आणले तर कठीण संकल्पना लवकर समजतात .
2. संशोधन आराखडा लेखन करण्यासाठी कार्यशाळेचे आयोजन केले तर संशोधन आराखडा लवकर तयार करता येतो .
3. संशोधन आराखडा लेखन प्रभावीपणे सादर केला तर त्यातील उणीवा चर्चेनंतर भरून काढता येतात .

1.5 चले :

स्वाश्रयी चले :

1. संशोधन आराखडा लेखनासाठी सहयोगी अध्ययन हार्डेपरातव्हर लॅपरनन्ड
2. संशोधन आराखडा शाळेचे लेखन कार्यशाळा
3. संशोधन आराखडा सादरीकरण स्पर्धा

आश्रयी चले

1. संशोधन आराखडा लेखन चांगल्या पध्दतीने करता येणे .

1.6 न्यादर्श :

प्रस्तुत संशोधनात संशोधकाने न्यादर्श सहेतुक पध्दतीने निवडला . उत्तर महाराष्ट्र विद्यापीठातील एम .एड (2011-12) चे 37 विद्यार्थी हे या संशोधनाचा न्यादर्श होता .

1.7 संशोधन पध्दती :

प्रस्तुत संशोधन पूर्ण करण्यासाठी प्रायोगिक संशोधन पध्दतीचा वापर करण्यात आला . कारण एम .एड . च्या विद्यार्थ्यांना संशोधन आराखडा लेखन करतांना येणाऱ्या अडचणींचा शोध घेऊन त्यावर उपाययोजना करून त्याची परिणामकारकता अभ्यासण्यासाठी प्रायोगिक पध्दतच अधिक योग्य होती .

1.8 अभिकल्प :

प्रस्तुत कृती संशोधनात एकल गट पूर्वोत्तर परीक्षण या अभिकल्पाचा वापर करण्यात आला .

1.9 साधने :

प्रस्तुत कृती संशोधनात माहिती संकलन करण्यासाठी पुढील साधनांचा वापर करण्यात आला होता .

अ) प्रश्नावली :

प्रस्तुत संशोधनात विद्यार्थ्यांच्या संशोधन आराखडा लेखन करतांना येणा-या अडचणींचा शोध घेण्यासाठी प्रश्नावलीचा वापर करण्यात आला .

ब) चाचणी :

विद्यार्थ्यांची पूर्व चाचणी व उत्तर चाचणी घेण्यासाठी एक चाचणी तयार करण्यात आली . तीच पूर्वचाचणी व उत्तर चाचणी म्हणून वापरण्यात आली . चाचणीत असलेल्या प्रश्नांचे विश्लेषण पुढीलप्रमाणे .

अ . क .	प्रश्नाचे स्वरूप	प्रश्न संख्या	गुणांक
अ)	योग्य पर्याय निवडा	05	5X1 = 5
ब)	एका वाक्यात उत्तरे द्या	05	5X1 = 5
क)	थोडक्यात उत्तरे लिहा	05	5X3 = 15
		एकूण	25

क) मुलाखत :

प्रस्तुत संशोधनात विद्यार्थ्यांकडून व्यक्तीगत अडचणी समस्या जाणून घेण्यासाठी मुलाखत तंत्राचा वापर करण्यात आला . मुक्त स्वरूपाची मुलाखत घेण्यात आली . मुलाखतीत प्रामुख्याने विद्यार्थ्यांनी निवडलेल्या समस्येसंदर्भात चर्चा करण्यात आली .

- उदा . समस्या कशी मुचली ?
- ही समस्या नाही सोडवली तर काय होईल
- तुम्हाला आराखडा लेखन करतांना कोणत्या अडचणी येत आहे .

ड) निरीक्षण :

सहभागी निरीक्षण व असहभागी निरीक्षण तंत्राचा वापर विद्यार्थ्यांच्या संशोधन आराखडा लेखनातील अडचणी जाणून घेण्यासाठी करण्यात आले . सहअध्यायी अध्ययन करतांना सहभागी निरीक्षण तंत्राचा वापर केला . कोणकोणते विद्यार्थी आराखडा लेखनात रस घेत आहे . कोण पुढाकार घेत आहे . कोण आपले मत मांडत आहे याच्या नोंदी ठेवल्या . कार्यशाळेच्या वेळी असहभागी निरीक्षण तंत्राचा वापर केला .

इ)पदनिश्चयन श्रेणी :

संशोधन आराखडा सादरीकरण स्पष्ट पदनिश्चयन श्रेणीचा वापर करण्यात आला . पात 3 विंदू श्रेणीचा वापर करण्यात आला .

उत्कृष्ट	समाधानकारक	असमाधानकारक
----------	------------	-------------

1.10 निष्कर्ष :

- 1 . संशोधन समस्येची निवड करतांना 82% विद्यार्थ्यांना अडचणी होत्या .
- 2 . संशोधन समस्येचा शोध घेण्यासाठी काय करावे 85% विद्यार्थ्यांना माहीत नव्हते .
- 3 . निवडलेल्या न्यादर्श कोणत्या पध्दतीने निवडलेला आहे हे 82% विद्यार्थ्यांना माहीत नव्हते .

4. संशोधनाची गरज व महत्व 81८ विद्यार्थ्यांना लिहीता येत नव्हता .
5. उद्दिष्टानुसार कोणते संख्याशास्त्रीय परिमाणे वापरली पाहिजेत हे 85८ विद्यार्थ्यांना माहित नव्हते .
6. संशोधन आराखड्याच्या शेवटी दिली जाणारी संदर्भसूची 90८ विद्यार्थ्यांना वरोवर लिहीता आली नव्हती .
7. संशोधन आराखडा लेखनातील अडचणी दूर करण्यासाठी सह अध्ययायी अध्ययन उपयुक्त ठरले .
8. संशोधन आराखडा लेखनातील अडचणी दूर करण्यासाठी आयोजित केलेली कार्यशाळा विद्यार्थ्यांनासाठी उपयुक्त ठरली .
9. विद्यार्थ्यांनासाठी आयोजित करण्यात आलेली संशोधन आराखडा सादरीकरण स्पर्धा फायदेशीर ठरली .

या कृती संशोधनातून असे दिसून आले की विद्यार्थ्यांना संशोधन करतांना अनेक अडचणी येतात . परंतु सहअध्ययाची अध्ययनाची योजना आखून ती राववल्यामुळे विद्यार्थ्यांना आपल्या अडचणी समस्या न समजलेल्या संकल्पना एकमेकांना सांगितल्या . काही महत्वाच्या संकल्पनेवर चर्चा विनिमय केला . त्यामुळे विद्यार्थ्यांच्या मनातील भीती मोठ्या प्रमाणावर कमी झाली . दडपण कमी झाले . आमच्या समस्येसाठी आपल्याला काय करावे लागेल याची दिशा मिळाली . संशोधन आराखडा सादरीकरण स्पर्धा आयोजित केल्याने विद्यार्थ्यांचा आत्मविश्वास वाढला व संशोधनासाठी प्रोत्साहन मिळाले .

संदर्भ साहित्य सूची :-

- पंडित बन्सी विहारी (2007) . शिक्षणातील संशोधन ह्यसंख्यात्मक आणि गुणात्मक पुणे : नित्य नूतन प्रकाशन .
कृति संशोधन आराखडा व अहवाल लेखन . कार्यपुस्तिका यशवंतराव चव्हाण मुक्त विद्यापीठ नाशिक .
आगलावे प्रदिप (2000) . संशोधन पध्दती शास्त्रे व तंत्रे पुणे : विद्या प्रकाशन .
कदम चा .प . (1989) . शैक्षणिक संख्याशास्त्र पुणे : नित्य नूतन प्रकाशन .
वोकडे रा . र . (2005) संशोधन पध्दतीशास्त्र पुणे : विद्यार्थी गृह प्रकाशन .
भितांडे वि . रा . (2007) शैक्षणिक संशोधन पध्दती पुणे : नित्य नूतन प्रकाशन .
देशपांडे लीना (1999) शैक्षणिक कृती संशोधन पुणे : श्री . विद्या प्रकाशन .
हस्क्रे टी . के (2007) शैक्षणिक संख्याशास्त्र नाशिक : इनसाईट पब्लिकेशन .

Publish Research Article

International Level Multidisciplinary Research Journal

For All Subjects

Dear Sir/Madam,

We invite original unpublished research paper. Summary of Research Project, Theses, Books and Books Review of publication, You will be pleased to know that our journals are..

Associated and Indexed, India

- OPEN J-GATE
- International Scientific Journal Consortium Scientific

Associated and Indexed, USA

- Google Scholar
- DOAJ
- EBSCO
- Index Copernicus
- Academic Journal Database
- Publication Index
- Scientific Resources Database
- Recent Science Index
- Scholar Journals Index
- Directory of Academic Resources
- Elite Scientific Journal Archive
- Current Index to Scholarly Journals
- Digital Journals Database
- Academic Paper Database
- Contemporary Research Index

Indian Streams Research Journal
258/34, Raviwar Peth Solapur-413005, Maharashtra
Contact: 9595359435
E-Mail: ayisrj@yahoo.in / ayisrj2011@gmail.com
Website: www.isrj.net